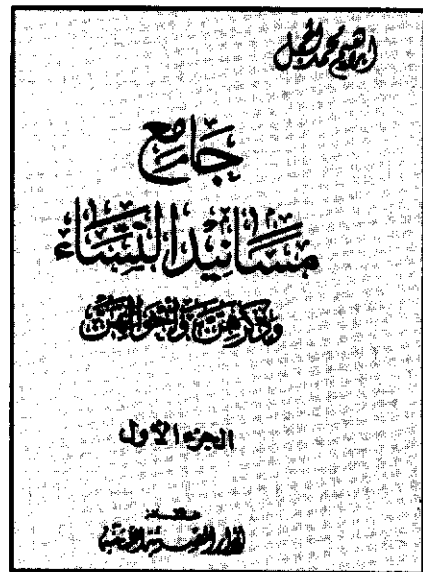

نقش زنان در

نشر حدیث

مهدی مهریزی

جامع مسانید النساء و ذکرهن و احوالهن. ابراهیم محمد الجمیل. (چاپ اول: الدار المصرية اللبنانية، قاهرة، ۱۴۱۲ ق - ۱۹۹۲ م). ج ۲، ۳۰۷ + ۳۲۰ ص.

تکامل انسانی زنان در پرتو شریعت آسمانی اسلام، تردید پذیر نیست. ساحت‌های انسانی که رسول خدا (ص) در برابر زنان گستراند، با گذشته آنان قابل مقایسه نیست. تکامل انسانی زنان در دو عرصه دانش و سلوک معنوی قابل بررسی و اثبات است. این امر را می‌توان در قرآن و سنت و تاریخ صدر اسلام نشان داد و نیز می‌توان در ادوار دیگر تاریخ مسلمان به

بحث گذارد.

قرآن کریم راه سلوک معنوی را در برابر زنان چنان گشود که از مریم و همسر فرعون به عنوان دو مثل و الگو برای همه مؤمنان یاد کرد.^۱ و نیز مریم را با بلندترین و اژه‌ها (اصطفیک و طهرک)^۲ ستود و از مقام معنوی او خبر داد.

این رهگشایی قرآن چنان سودمند افتاد که زنانی عارف و زاهد در تاریخ اسلام درخشیدند. ابو عبدالرحمن سلمی (۳۲۵-۴۱۲ ق) کتاب ذکر النسوة المتعبدات الصوفیات^۳ را می‌نگارد و در آن از هشتاد زن عارف یاد می‌کند. عبدالرحمن بن احمد جامی (۸۱۷-۸۹۸ ق) در کتاب نفحات الانس^۴ از چهل زن عارف یاد می‌کند.^۵

ثبات زنان در سلوک معنوی چنان مشهور بوده که زهری در وصف آنان گفته است:

۱. سورة تحریم، آیه ۱۱-۱۲.

۲. سورة آل عمران، آیه ۴۲.

۳. همان، آیه ۳۷ و ۴۵ و سورة مؤمنون، آیه ۵۰.

۴. ذکر النسوة المتعبدات الصوفیات، ابو عبدالرحمن السلمی، تحقیق محمود محمد الطنأخی، اول، مكتبة الخانجي، قاهرة، ۱۴۱۳ ق - ۱۹۹۳ م.

۵. نفحات الانس، عبدالرحمن بن احمد جامی، تصحیح مهدی توحیدی پور، کتابفروشی سعدی، ۱۳۳۶ ق، ص ۶۱۵-۶۳۵.

۶. به جز اینها کتابهای دیگری نیز در این زمینه نشر یافته است؛ چون: اعلام العابدات الزاهدات، محمد احمد درنیکه. المؤسسة الجامعية للدراسات والنشر والتوزيع، بیروت، ۱۴۱۰ ق - ۱۹۹۰ م.

آنان پرورش یافتند کم نیستند. ابن حجر عسقلانی (۷۷۲-۸۵۲ق) هشتاد و یک شیخ اجازه از زنان دارد. ابن عساکر در مکتب زنی به نام فاطمه بنت المنجا کسب حدیث می‌کند.^{۱۸} ابن عربی (۵۶۰-۶۳۸ق) از فخر النساء اجازه روایت می‌گیرد.^{۱۹} از هری و فرآء از زنی به نام ام السلامة نقل حدیث می‌کنند، خطیب بغدادی نزد زنی به نام کریمه صحیح بخاری را خواند، چنانکه او و سمعانی همان کتاب را نزد زنی دیگر به نام مروزیه خواندند. ابن جوزی مسند شافعی را از زنی به نام فاطمه بنت الحسین شنید و...^{۲۰}

در تاریخ معاصر ایران نیز نام بانو امین می‌درخشد. وی اجازه روایت به شخصیت‌های برجسته‌ای چون علامه امینی، صاحب‌الغدیر، و آیه‌الله نجفی مرعشی داده است.^{۲۱} در بسیاری از کتب رجال شیعه و اهل سنت بخشی به شرح حال راویان زن اختصاص یافته است. در مثل در میان کتب

۷. تحرير المرأة في عصر الرسالة، عبدالحليم ابوشقة، اول، دارالقلم، الكويت، ۱۴۱۰ق-۱۹۹۰م، ج ۲، ص ۴۲۳، به نقل از: صحیح بخاری، ج ۶، ص ۲۸۱.

۸. بحارالانوار، ج ۱، ص ۱۷۷، ح ۵۴؛ مستدرک الوسائل، ج ۱۷، ص ۲۴۹، ح ۲۱۲۵.

۹. تحرير المرأة في عصر الرسالة، ج ۱، ص ۱۱۸، به نقل از: میزان الاعتدال، مقدمه.

۱۰. همان، به نقل از: نيل الاوطار، ج ۸، ص ۱۲۲.

۱۱. فاطمه در آینه کتاب، اسماعیل انصاری زنجانی، دوم، الهادی، قم، ۱۳۷۵، ص ۳۲۲-۳۲۵.

۱۲. نهج الحياة يا فرهنگ سخنان فاطمه، محمد دشتی، مؤسسه تحقیقاتی امیرالمؤمنین، قم، ۱۳۷۲، ص ۴۱۹.

۱۳. عوالم سيدة النساء، عبدالله البحرانی الاصفهانی، مؤسسه الامام المهدي، قم، ج ۱۱، ص ۲۷۹-۶۳۴.

۱۴. الاجابة لايراد ما استدرکته عائشة على الصحابة، بدرالدین زرکشی، تحقیق سعید الافغانی، اول: مطبعة الهاشمية، دمشق، ۱۹۳۹، دوم: المكتب الاسلامی، بیروت، ۱۳۹۰ق-۱۹۷۰م، ص ۲۱۲.

۱۵. تذكرة الحفاظ، ج ۱، ص ۲۹ و میزان الاعتدال، ج ۱، (مقدمة التحقيق).

۱۶. مسند عائشة، ابن حجر عسقلانی، اول، مكتبة السنة، قاهرة، ۱۴۱۶ق-۱۹۹۵م.

۱۷. موسوعة امهات المؤمنین، عبدالصبور شاهین و اصلاح عبدالسلام الرفاعي، اول، الزهراء، قاهره، ۱۴۱۲ق-۱۹۹۱م، ص ۲۰۱-۵۶۵.

۱۸. ذكر النسوة المتعبدات، ص ۱۱-۱۲.

۱۹. ترجمان الاشواق، ابن عربی، ص ۷-۸.

۲۰. فصول عن المرأة، هادی العلوی، دارالكنوز الادبية، بیروت، ۱۹۹۶، ص ۶۷-۶۸.

۲۱. بانوی مجتهد ایرانی، ناصر باقری بید هندی، دفتر تبلیغات اسلامی، قم، ۱۳۷۱، ص ۱۱۳-۱۱۶.

«ما ارتدت امرأة بعد ايمان». هیچ زنی پس از ایمان مرتد نشد.^۷

در عرصه دانش نیز زنانی بسیار به عالی‌ترین درجه دست یافتند. این را نیز باید رهین توصیه‌های قرآن و ترغیب پیامبر به دانش‌اندوزی زنان دانست: «طلب العلم فريضة على كل مسلم و مسلمة»^۸ آموختن، نوشتن، روایت کردن، فرهیختگی در علوم قرآن و حدیث، فقه و اصول و... بخشی از این ساحت است.

در این نوشتار به بهانه معرفی جامع مسانید النساء گزارشی از نقش روایی زنان را بیان می‌کنیم. به تعبیر دیگر تلاش می‌شود سهم ارزنده آنان در حفظ و نشر میراث حدیثی باز گفته شود.

عالمان رجال گفته‌اند روایت زنی به جهت زن بودن مردود دانسته نشده است. شوکانی در این زمینه گفته است: «لم ينقل عن احد من العلماء بانه رد خبرا امرأة لكونها امرأة فكف من سنة قد تلقتها الامة بالقبول من امرأة واحدة من الصحابة وهذا لاينكره من له ادنى نصيب من علم السنة»^۹.

بالاخر از آن را ذهبی ادعا کرده است که می‌گوید: «لم يؤثر عن امرأة أنها كذبت في حدیث»^{۱۰} دروغگویی زن در نقل حدیث به ثبت نرسیده است.

بیش از ده عنوان کتاب با نام مسند فاطمه یا مصحف فاطمه نگارش یافته که حاوی روایات و سخنان حضرت فاطمه (س)، دخت گرامی پیامبر می‌باشد.^{۱۱} کتبی دیگر نیز با عنوان دیگر در این زمینه تألیف شده است؛ چون نهج الحياة یا فرهنگ سخنان فاطمه^{۱۲}، عوالم سيدة النساء^{۱۳} و...

بدرالدین زرکشی (م ۷۹۴) کتاب الاجابة لايراد ما استدرکته عائشة على الصحابة^{۱۴} را فراهم آورد و در آن روایات عایشه در نقد بر صحابه را جمع کرده است. در این کتاب نود حدیث در اعتراض به سنی تن از صحابه ثبت شده است.

ذهبی گفته است کتابی با عنوان اخبار ام المؤمنین عایشه تصنیف کرده است.^{۱۵} و نیز ابن حجر عسقلانی (۷۷۲-۸۵۲ق) مسند عایشه تألیف کرده است.^{۱۶} در کتاب «موسوعة امهات المؤمنین»^{۱۷} ۱۴۷۰ حدیث را که همسران پیامبر روایت کرده‌اند به صورت موضوعی گرد آورده است.^{۱۷}

زنانی که شیخ اجازه بودند و مردانی بزرگ در مکتب حدیثی

شیعی از اینها می‌توان نام برد:

رجال ابن داود، ابن داود الحلّی، منشورات الرضی، ص ۲۲۲-۲۲۴، ۲۲ زن راوی.

تنقیح المقال، المامقانی، مطبعة المرتضویة، نجف، ج ۳، ص ۶۹-۸۳.

معجم رجال الحدیث، آية الله الخویی، مدينة العلم، ج ۲۳، ص ۱۷۰-۲۰۱، ۱۳۴ زن راوی.

اعلام النساء المؤمنات، محمد الحسون، انتشارات اسوه، ۱۴۸ زن راوی، ص ۶۸۷-۶۹۳.

در منابع رجالی اهل سنت می‌توان از تهذیب الکمال، ابوالحجاج، دارالفکر، بیروت، ج ۲۲، ص ۲۹۰-۵۰۳ (۲۶۵ زن راوی) نام برد.

به غیر از اینها کتب مستقلی تألیف شده که راویان زن در آنها گرد آمده است؛ مانند:

محدثات شیعه. نهلا غروی نائینی، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ۱۳۷۵. این کتاب رساله دکتر است که به شرح حال ۱۹۵ زن راوی پرداخته است.

زنان دانشمند و راوی حدیث، احمد صادقی اردستانی، دفتر تبلیغات اسلامی، قم، ۱۳۷۵. در این اثر ۱۷۶ زن راوی حدیث مورد مطالعه و تحقیق قرار گرفته است.

حال به اختصار کتاب جامع مسانید النساء را، گزارش می‌کنیم.

جامع مسانید النساء، نام کتابی است که در آن احادیث نقل شده توسط زنان گرد آمده است. در این مجموعه دو جلدی ۱۷۵۲ حدیث غیر مکرر جمع شده که از این تعداد ۸۱۴ حدیث در جلد اول و ۹۳۸ روایت در جلد دوم قرار دارد. زنانی که این احادیث را روایت کرده اند بیش از صد نفر می‌باشند.

کتابی را که مؤلف مبنا قرار داده و احادیث را از آن استخراج کرده بیست و هشت عنوان است: ۱. صحیح البخاری ۲. صحیح مسلم ۳. سنن ابن ماجه ۴. صحیح سنن ابن ماجه ۵. المستدرک للحاکم ۶. سنن الدار قطنی ۷. مصنف ابن ابی شیبة ۸. صحیح ابن حبان ۹. صحیح ابن خزيمة ۱۰. مسند الشافعی ۱۱. مسند ابی حنیفة ۱۲. مصنف عبدالرزاق ۱۳. مسند الدارمی ۱۴. حلیة الاولیاء ۱۵. صحیح ابن عوانه ۱۶. سنن البیهقی ۱۷. سنن ابی داود ۱۸. سنن الترمذی ۱۹. صحیح ابی داود ۲۰. مسند الامام احمد ۲۱. الفتح الربانی ۲۲. موطأ الامام مالک ۲۳. معاجم الطبرانی ۲۴. مسند ابی یعلی ۲۵. مسند البزار ۲۶. نیل الاوطار ۲۷. مجمع الزوائد للهیثمی ۲۸. جامع الاصول لابن الاثیر.

در جزء اول این کتاب، روایات صحیح بخاری و صحیح مسلم گرد آمده است و در جزء دوم سایر احادیث جمع شده است. ترتیب و تبویب روایات به شیوه صحیح بخاری است. نویسنده مدعی است روایاتی که ضعف آن معلوم بوده در این مجموعه نیامده است. (ج ۲، ص ۸). در مقدمه جلد اول و دوم شرح کوتاهی از مهمترین زنان راوی ارائه شده است.

عدد زنان ترجمه شده چهل تن است که بیست و هفت نفر در جلد نخست و سیزده تن در جلد دوم ترجمه شده است. شرح حال مختصری نیز از همسران پیامبر در آغاز جلد نخست آمده است. نویسنده در پانوشتها، مأخذ احادیث را ذکر می‌کند و غیر از آن توضیحاتی پیرامون سند، راویان و برخی لغات را نیز اضافه می‌کند. وی تعداد روایات عایشه را ۲۲۱۰ گفته است (ج ۱، ص ۱۱). در پایان کتاب فهرس اعلام النساء، اطراف الحدیث و موضوعات را آورده که بهره‌وری از آن را آسان می‌کند.

روشن است که این کار بدین شکل گسترده تازگی دارد و می‌تواند مبنای کارهای قویتر و بهتر قرار گیرد. از این رو عمل مؤلف در خور ارج و ستودنی است. اگر نویسنده به برخی نکات توجه می‌کرد این اثر بهتر از این قابل عرضه بود:

۱. در شکل کنونی روش واحدی اتخاذ نشده است. از این رو سیر اعرابگذاری احادیث در دو جلد بسیار متفاوت است. برخی احادیث به طور کامل اعرابگذاری شده و برخی دیگر نه.

۲. مؤلف روش خود را در تنظیم و تبویب باز نگفته و آنچه بدان اشارت رفت از مقایسه کتاب با منابع و مأخذ بدست آمد.

۳. بهتر آن بود که روایات شماره گذاری گردد.

۴. شرح حال کوتاهی از تمام زنان راوی امری سزاوار بود، با توجه به اینکه تعداد راویان صد نفر است و وی چهل تن را ترجمه کرده است.

۵. لازم بود در مقدمه سیری از سرگذشت روایت زنان، دیدگاه عالمان رجال در این زمینه، کتابی که به ترجمه زنان راوی پرداخته را بیان کند و دورنمایی از موضوع در اختیار خواننده قرار دهد.

○